

ПИТАННЯ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ У ФІЛОСОФСЬКИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

© Пісоцька М. Е., 2015
[http:// orcid. org / 0000-0002-8743-7728](http://orcid.org/0000-0002-8743-7728)

У статті проведений аналіз філософської літератури з проблеми індивідуалізації. Індивідуальність розглядається як якість органічної та неорганічної матерії, утворення якої впливає із закону безперервного руху матерії. У статті схарактеризовані особливості людської сутності та розкриті ознаки людської індивідуальності (унікальність, неповторність; цілісність; наявність власного Я, усвідомлення себе самим собою, тотожність самому собі, самостійність; автономність, свобода; не статичність, здібність до розвитку; активно – творчий характер існування). Підкреслюється, що: індивідуальність є реальністю, яку можна спостерігати та фіксувати, відносно якої можливе достовірне знання; ідеї індивідуальності не суперечить концепція типології людини. Надані, існуючи у філософській літературі, підходи до визначення індивідуалізації. Розкриті її основні риси: диференціація, інтеграція, централізація, специфікація, автономізація. Індивідуалізація схарактеризована як циклічний процес, що передбачає формування, розвиток, реалізацію людської індивідуальності. На основі узагальнення поглядів філософів щодо значення індивідуалізації підкреслено, що індивідуалізація: має персональну цінність для кожної конкретної людини, бо передбачає створення людської індивідуальності; виражає основну спрямованість людської історії; є передумовою, показником, одним з факторів, що прискорюють суспільний прогрес.

Ключові слова: індивідуальність, унікальність, цілісність, індивідуалізація, диференціація, інтеграція, централізація, специфікація, автономізація.

Писоцкая М. Э. Вопросы индивидуализации в философских исследованиях.

В статье проведен анализ философской литературы по проблеме индивидуализации. Индивидуальность рассматривается как качество органической и неорганической материи, создание которого вытекает из закона непрерывного движения материи. В статье охарактеризованы особенности человеческой сущности и раскрыты свойства человеческой индивидуальности (уникальность, неповторимость; целостность; наличие собственного Я, осознание себя самим собой, тождественность самому себе, самостоятельность; автономность, свобода; не статичность, способность к развитию; активно – творческий характер существования). Подчеркивается,

что: индивидуальность - это реальность, которую можно наблюдать и фиксировать, относительно которой возможно достоверное знание; идея индивидуальности не противоречит концепция типологии человека. Приведены, существующие в философской литературе, подходы к определению индивидуализации. Раскрыты ее основные черты: дифференциация, интеграция, централизация, спецификация, автоматизация. Индивидуализация охарактеризована как циклический процесс, предполагающий формирование, развитие, реализацию человеческой индивидуальности. На основе обобщения взглядов философов на значение индивидуализации подчеркнуто, что индивидуализация: имеет персональную ценность для каждого конкретного человека, поскольку предполагает создание человеческой индивидуальности; выражает основную направленность человеческой истории; является предпосылкой, показателем, одним из факторов, ускоряющих общественный прогресс.

Ключевые слова: индивидуальность, уникальность, целостность, индивидуализация, дифференциация, интеграция, централизация, спецификация, автономизация.

Pisotskaya M. E. The issues of individualization in philosophical studies.

The article analyzes philosophical literature on the problem of individualization. Individuality is regarded to as the quality of organic and inorganic substance, the creation of which follows from the law of continuous substance motion. The article characterizes the features of human nature and discloses the properties of human individuality (uniqueness, originality; integrity; presence of own I, self-awareness by oneself, the identity to oneself, independence; autonomy, freedom; non-static character, the ability to develop, active - creative nature of existence). It is emphasized that: personality - is a reality that can be observed and recorded, with respect to which certain knowledge is possible; the concept of human typology does not contradict the idea of individuality. Existing in the philosophical literature, approaches to the definition of individualization are given. Its main features are disclosed: differentiation, integration, centralization, specification, automation. Individualization is characterized as a cyclic process involving formation, development and implementation of human individuality. On the basis of summarizing the views of philosophers on the importance of individualization, it is stressed that individualization: has a personal value for each individual, as it involves the creation of human individuality; expresses the main thrust of the human history; is a prerequisite, index, one of the factors that accelerate the social progress.

Key words: individuality, uniqueness, integrity, individualization, differentiation, integration, centralization, specification, autonomy.

Постановка проблеми. Актуальними проблемами сьогодення є інтеграція української держави в європейське й світове співтовариство та

необхідність підняття нашої країни на новий соціальний і економічний рівень. Позитивні перетворення в країні здатні зробити кваліфіковані, творчі люди, що прагнуть до максимальної реалізації власних можливостей. Тому пріоритети сучасної вищої освіти лежать у площині забезпечення оптимальних умов для формування професіоналізму майбутніх фахівців, збереження та розвитку їхнього індивідуального потенціалу, надання можливостей для творчої самореалізації, що вимагає здійснення індивідуалізації навчально-виховного процесу. Вивчення та розвиток людської індивідуальності, індивідуалізація є актуальною проблемою різних галузей сучасної науки, що знаходиться на шляху інтеграції всіх знань про людину та накопичує великий різнобічний матеріал.

Аналіз попередніх досліджень. У сучасних наукових дослідженнях проблема індивідуалізації вивчається з різних боків через розгляд її фізіологічних, філософських, соціологічних, психологічних та педагогічних аспектів. Людська індивідуальність та індивідуалізація з точки зору філософії розглядається в працях Б. Ананьєва, Г. Батіщева, Г. Гак, В. Герта, Н. Глущенко, В. Гончарова, І. Кона, І. Маслової, А. Міслівченко, О. Нескрябіної, В. Орлова, Г. Пудікової, І. Резвицького, В. Сержантова, В. Слободчикова, Г. Смірнова, А. Спіркіна, В. Толстих, В. Тугарінова, В. Філіпова, Ю. Хабермас та інших, що присвячені визначенню значення, сутності, різних ознак, співвідношенню вказаних понять.

Метою статті є узагальнення різних підходів до визначення сутності, різних ознак, співвідношенню понять «індивідуальність» та «індивідуалізація» у філософських дослідженнях.

Виклад основного матеріалу. У сучасних філософських дослідженнях індивідуальність розглядається як якість органічної та неорганічної матерії, утворення якої впливає із закону безперервного руху матерії. В неорганічному та предметному світі індивідуальність відносна, бо пов'язана із зовнішньою формою існування предметів, їх одиничними ознаками. Окремі ознаки індивідуальності притаманні також нижчим формам життя. Біологічний індивід стає незалежною індивідуальною системою тільки на рівні багатоклітинних організмів, що досягли в своєму розвитку порівняно високого ступеня структурної організації [8, с. 35-39]. Тобто ступень прояву індивідуальності

органічної матерії залежить від ступеня еволюції та досягає максимуму в людині.

У філософії виділяють особливості людської сутності. За визначенням сутність – «сукупність істотних властивостей та якостей речі» [2, с. 1039]. При цьому вважають, що: сутність людини виникає та розвивається завдяки найбільш складній серед живих істот природній основі та надбіологічній (соціальній) сфері свого буття; щоб бути істотою соціальною, людина в першу чергу повинна бути живою істотою; суспільство не існує без людей та без суспільства проявити власні здібності, реалізувати власну індивідуальність людина, природі якої притаманна подвійність, суперечливість, не може; людина - істота діяльна, потенційно акумулюючи безкрайне багатство природи, вона має силу здібну до творчого перетворення світу; особливою формою існування людини, в якій виражається та реалізується її сутність, є індивідуальність [4; 7].

При визначенні людської індивідуальності в сучасній філософії підкреслюють різні її ознаки.

Сутність поняття «індивідуальність» розкривають через своєрідність, унікальність, неповторність якостей людини. Тому визначаючи індивідуальність, підкреслюють, що: вона «виражає унікальну своєрідність людини» [2, с. 404]; це «одичність та своєрідність того, що існує в одичному числі» [12, с. 35].

Окрім унікальності та неповторності ознакою індивідуальності в філософії вважають цілісність людини, при цьому цілісність індивідуальності розкривають через діалектику загального, одичного та особливого. «Будь-яке явище має загальні, особливі та одичні ознаки, та «індивідуальність» будь-якого явища визначається ... взаємозв'язком їх усіх» [3, с. 210], зазначає В. Герт. Матерія як загальне може існувати тільки в прояві через окремі стани. Загальне, в залежності від конкретних умов, приймає різні індивідуальні форми, без чого не було б руху, зміни, розвитку тобто і самої матерії [4, с. 35]. Але окремий предмет не просто є «згусток» індивідуального, оскільки він входить в певний клас предметів, мистить в собі загальні риси, в ньому завжди є й загальне. З огляду на це, загальним у філософії вважають той універсальний зміст людини, який дозволяє розуміти її як частку матеріального світу, що акумулює в собі результати процесу розвитку [4, с. 26]. Тому, характеризуючи

індивідуальність, підкреслюють, що вона - «неповторний вираз родової сутності людини» [10, с. 8].

У філософії існують підходи, відповідно до яких індивідуальність характеризують як одиничне по відношенню до загального та як особливе в індивіді. Індивідуальність як одиничне розглядали Г. Гак, А. Міслівченко, Г. Смірнов, А. Спіркін, В. Толстих, В. Тугарінов, Ю. Хабермас та інші. Але даний підхід має у філософській літературі критичні зауваження, бо викликає «парадокс індивідуальності» [3, с. 210]. Будь яка індивідуальність, хоча і виступає передусім як одиничне, не зводиться тільки до одиничності. Остання вказує на факт існування індивідуальності, але якісна визначеність індивідуального буття тут відсутня. На рівні одиничності ми маємо справу з поняттям індивіда як «одиниці» певної спільності, екземпляра родова [9].

Індивідуальність як особливе розглядається в роботах К. Альбуханової-Славської, Б. Ананьєва, Г. Батіщева, І. Кона, В. Мерліна, В. Орлова, І. Резвицького та інших. В. Орлов зазначає, що індивідуальне та неповторне «це, перш за все, акумулює всього особливого та загального» [7, с. 230]. Спираючись на визначення особливого, характеризує людську різноманітність, що носить кількісний та якісний характер, О. Нескрябіна [6, с. 31].

Тобто, як підкреслює І. Резвицький, індивідуальність як цілісна система містить: загальні риси, що притаманні індивіду як представнику біологічного виду та людського суспільства; особливі ознаки, які має індивід як член певної суспільно-історичної формації; одиничні ознаки, що обумовлені специфічністю його біологічної організації та соціального мікросередовища [8, с. 38].

У філософії вважають, що для нормального функціонування індивідуальності як цілісної системи необхідна її «відкритість» та «замкненість». Для стійкості індивідуальності вона повинна бути «закритою» системою (непроникливою для зовнішнього середовища), але, щоб не втратити об'єктивну основу власної стійкості як системи, ця закритість повинна бути відносною (індивідуальність як частина зовнішнього світу існує та розвивається тільки в постійній взаємодії з ним). Так за думкою Б. Г. Ананьєва, «для того, щоб підійти до проблеми індивідуальності з точки зору цілого, необхідно уявити людину не тільки як відкриту систему, але й як систему «закриту», замкнену внаслідок внутрішнього взаємозв'язку її якостей (особистості, індивіда, суб'єкта) [1, с. 327].

Є. Ісаєв, В. Слободчиков підкреслюють, що єдність та цілісність одиничних та загальних, природних та соціальних якостей людини складає її «самість», здібність бути самим собою [9]. З огляду на це індивідуальність визначають як здібність «бути самим собою в межах соціальної системи» [11, с. 163]. А усвідомлення себе самим собою, тотожність самому собі в конкретний момент часу в ситуації постійних власних змін, наявність власного Я вважають ще однією ознакою індивідуальності [4; 6; 11]. Характеризуючи останню, акцентують також на індивідуальній самотності, бо індивідуальність це «неповторний, самотній спосіб буття конкретної особистості в якості суб'єкта самотійної діяльності, індивідуальна форма суспільного життя людини» [11, с.163]. Вважають, що самотність індивідуальності пов'язана з усвідомленням людиною себе як чогось окремого в світі. Так Є. Ісаєв, В. Слободчиков зазначають, що завдяки індивідуальності «людина уособлюється у відносно самотійну «точку буття», стає суб'єктом ... життя, ... не співпадає з суспільством, з групою, з іншими, а уявляє собою окремість, що живе в межах суспільного цілого власним особливим життям. Індивідуальність – це авторство власного життя: в світорозумінні, в стилях діяльності, в соціальній поведінці» [9].

В філософії підкреслюється, що спільне буття та індивідуальне буття утворюють якісно різні рівні об'єктивної реальності, діалектичну єдність протилежностей, що пронизує всі рівні матеріальної дійсності [8, с. 52]. Спільне буття – це надіндивідуальне існування людей як представників певної спільності, що містить способи та форми існування притаманні всім індивідам людського роду [11, с. 331]. Поняття індивідуальне буття конкретизує спосіб існування певної людини як уособленої та самотійної сутності в межах певної спільності. Тому індивідуальне буття виступає, на думку І. Резвицького, як «форма розгортання родової сутності в окремому індивіді» [8, с.57]. А різниця « між суспільним та індивідуальним буттям людини, - підкреслює В. Герт, – це різниця між всім родивим життям людини та її конкретним розвитком на рівні індивідуального буття» [3, с. 210]. Іншими словами, кожна людина існує в двох вимірюваннях: загальному, що виражає базисні якості людини, вказує на притаманність до більш загальної системи, та індивідуальному, що розкриває самісний характер існування людини в межах цієї системи. У філософії також наголошують, що індивідуальне та спільне

буття нероздільно пов'язані. Вони не можуть існувати, не мають сенсу окремо одне від одного. Тільки через індивідуальне буття, життя конкретних людських індивідуальностей утворюється, проявляється, реалізується спільне буття. З іншого боку, людська індивідуальність формується за допомогою суспільних відношень, що мають вираз в індивідуальному бутті.

Усвідомлення, на основі відношень з іншими людьми, себе як чогось окремого у світі, своєї автономії як основи для більш повної єдності з суспільством вважають ще однією ознакою індивідуальності [3; 4; 6; 8]. Свобода, внутрішня автономність мають вираз, за думкою О. Нескрябіної, у таких діях як: вибір (акт волі в умовах декількох можливих ліній поведінки); рішення (відкриття ще невідомих можливостей, створення нових ступенів свободи); супротив та відповідальність (суб'єктивне буття свободи, прийняття наслідків власних вчинків). Саме діяльність рішень, створень та вибору уявляє собою самовдосконалення, розвиток індивідуальності [6, с. 39-40].

У філософській літературі підкреслюється, що людська індивідуальність має прояв у творчій активності. Саме активно-творчий характер діяльності є індикатором людської індивідуальності. Окрім того людина « в своєму творенні здібна виходити за межі дійсності та створювати надприродне, метафізичне, духовне» [3, с. 211]. Тому в індивідуальності, серед сукупності різних якостей, що її характеризують, виділяють особливості творчого самовираження.

Серед ознак індивідуальності у філософських дослідженнях називають її не статичність, акцентуючи на тому, що: індивідуальність конкретного індивіда розвивається в процесі його життя; трансформація індивідуальності відбувається в першу чергу за рахунок соціальних умов та характеристик; окремі риси індивідуальності можуть існувати як ще не реалізована можливість, або як те що не збилося. Тому, за думкою О. Нескрябіної, індивідуальність є «сутнісна характеристика людини, яка додана до індивіда в той мірі, в який він є унікальне, неповторне Я та оскільки він здібний до самовизначення та самоконтролю» [6, с. 50]. Оперуючи категоріями можливість та дійсність, таку саме думку висловлює В. Герт, вважаючи, що індивідуальність – «це така частина свого буття, яка в деяких відношеннях більше свого буття та має здібність виходити за його межі. Індивідуальність більше свого буття, так же як можливість більше чим дійсність. Індивідуальність більше стану буття, так як пов'язує в єдине не тільки

теперішнє, але й минуле та майбутнє буття, забезпечуючи його послідовність. Індивідуальність одночасно є частиною буття як реалізація одного його варіанта можливостей та частиною буття як творення нового змісту і можливостей виходу за межі актуального та дійсного стану буття в нескінченість природи та історії роду» [3, с. 213].

Таким чином, квінтесенцією визначень індивідуальності у філософській літературі є такі її ознаки як: унікальність, неповторність; цілісність; наявність власного Я, усвідомлення себе самим собою, тотожність самому собі, самостійність; автономність, свобода; не статичність, здібність до розвитку; активно – творчий характер існування. Тому І. Резвицький визначає індивідуальність як «інтегральне поняття, що виражає особливу форму буття індивідів, в межах якої їм притаманна внутрішня цілісність та відносна самостійність, що дає їм можливість активно (творчо) та своєрідним способом проявляти себе в оточуючому світі на основі розкриття власних задатків і здібностей та у відповідності з суспільними потребами» [8, с. 38].

Визначаючи індивідуальність, у філософії ставиться питання про відношення індивідуального та типового. Узагальнюючи різні думки, можна зробити висновок, що: з одного боку, типове є протилежністю індивідуально неповторного та поєднання типа та індивідуальності є нелогічним; з іншого боку, розподіл будь-якої психічної якості на варіанти характеризує відсутність жорсткої необхідності, закону, що вимагає виразу психічної якості в одному певному значенні та, взагалі, створення класифікацій відповідає глибинній людській потребі у відкритті порядку, закономірності, передбачуваності. В учінні про типи є, на погляд О. Нескрябіної, ідеї корисні для загальної теорії індивідуальності, бо типологія: поширює наші уявлення про людську різноманітність; підкреслює залежність певних людських якостей від природних, спадкоємних факторів; не суперечить ідеї індивідуальності, якщо допускається певна свобода індивідів по відношенню до своїх психічних задатків (спадкові фактори не всесильні, людина може розвивати власну індивідуальність, придушуючи природну обумовленість) [6, с. 33-36].

Для нас цікавим є також постановка в філософії питання про можливість дослідження індивідуальності та висновок про те, що, хоча термін «індивідуальність» використовується з відтінком тимчасової, відносної непізнаності, неосяжності, все ж таки індивідуальність є реальністю, яку можна

спостерігати та фіксувати, відносно якої можливе достовірне знання [6, с. 25-26].

У сучасних філософських дослідженнях окрім поняття «індивідуальність» розглядається поняття «індивідуалізація», при цьому підкреслюється, що ці поняття щільно пов'язані, але не означають одне й теж: індивідуальність включає в себе процеси формування та розвитку, самореалізації у зовнішньому світі індивідуальності [4, с. 92]; поняття «індивідуалізація людини» не тільки виражає процеси розвитку індивідуальності та індивідуального буття, але й результати цих процесів» [3, с. 213]. Розглядаючи взаємозв'язок між індивідуальністю та індивідуалізацією, наголошується на тому, що індивідуальність можна пов'язати з категорією «сутність», індивідуалізацію з категорією «існування», бо сутність вказує на те, що уявляє собою буття, явище, предмет, існування характеризує буття з боку даності, становлення, розвитку [4, с. 76]. Саме в індивідуалізації можна побачити «механізм переходу від можливості до дійсності, від сутності до існування» [4, с. 93].

У сучасній філософії індивідуалізацію розглядають як: загальну біологічну закономірність, що проявляється в нарощуванні морфологічної, фізіологічної та психічної варіативності [5, с. 112]; принцип буття, що розкриває один із способів існування об'єктивного світу (в цьому принципі виражається універсальна риса об'єктивної реальності – існувати у вигляді індивідуальних систем, за допомогою яких проявляються загальні закони буття) [4, с. 34]; «умову та показник розвитку світу, один з типів розвитку, його специфічну форму, яка виражає тенденцію руху матерії від абстрактно-всезагального рівня її буття до конкретно-індивідуального рівня існування, що пов'язане з взаємоперетворенням однорідного та неоднорідного, перервного та неперервного, єдиного та різноманітного, кінцевого та безкінечного» [4, с. 76-77]. Ознаками індивідуалізації вважають циклічність та процесність. За думкою В. Герт, єдиний процес індивідуалізації складають процеси, спрямовані «всередину» та «ззовні» індивідуальності. Ці процеси забезпечують циклічність та процесність всередині індивідуального буття. В циклах індивідуалізації кожний наступний цикл детермінується попереднім та індивідуалізація постає як неповторна послідовність, неповторний шлях народження змісту в перетворенні буття та самої індивідуальності. В останньому випадку процес індивідуалізації постає як результат неповторного поєднання індивідуальних

потреб та здібностей, індивідуальних сенсів та цінностей, індивідуальних знань та цілей. На основі розгляду індивідуалізації як циклічного процесу, В. Герт виділяє «два напрямки (по відношенню до індивідуальності) процесу індивідуалізації: 1) засвоєння індивідуальністю (через живу діяльність) минулого досвіду людей, їх опредмеченої діяльності в речах, нормах, цінностях, сенсах; 2) реалізація індивідуальності (через живу діяльність) в змінах ззовні та всередині себе» [3, с. 214].

До основних рис індивідуалізації у філософії відносять: диференціацію, інтеграцію, централізацію, специфікацію, автономізацію [8, с. 39-50].

Диференціація є початковою стадією індивідуалізації та передбачає відособленість індивіда від оточуючого середовища, виділення його із суспільства, бо людина має власне буття, свободу вибору сфери труда та інше. Але диференціація сама по собі «веде до утворення абстрактної індивідуальності, для якої відособленість, відрив, різниця є єдиною основою її існування» [8, с. 41]. Інтеграція уявляє включення людини в систему зв'язків та відношень з оточуючим середовищем, бо усвідомлюючи своє місце в суспільстві та свої взаємовідношення з іншими людьми людина усвідомлює власну індивідуальність, ступень розвитку якої залежить від широти соціальних зв'язків людини. Централізація передбачає цілісність індивідуальності, поєднання всіх елементів сутності людини в єдину систему, що лежить в основі здібності керувати власною поведінкою, йти до реалізації певної мети. Централізуючим ядром індивідуальності вважається внутрішнє «Я» людини, що дозволяє в різних ситуаціях зберігати цілісність своєї індивідуальної свідомості. При централізації необхідна автономність структурних складових цілого. Але такі риси індивідуальності як централізація, інтеграція та диференціація повинні мати межі. Безмежна диференціація веде до індивідуалізму, безмежна інтеграція - до конформізму, розчиненню людини в натовпі, безмежна централізація - до «жорсткого взаємозв'язку часток в організмі, втрати варіабельності та пристосовуваності до зовнішнього середовища» [8, с. 43]. Специфікація (на противагу типізації, що передбачає уподібнення людиною себе іншим людям) є придбання індивідом специфічних ознак, якостей, способів діяльності, соціальних відмінностей та іншого. В залежності від обставин людина може індивідуалізуватися як в специфічних так і в загальних, типізованих формах. Вважається, що, з одного боку, чим

більш специфічною є людина, тим більше в неї можливостей для реалізації власної індивідуальності, але, з іншого боку, в суспільстві як в системі для нормального функціонування повинна бути межа індивідуальної специфікації індивідів. Автономізація передбачає власний спосіб існування людини, здібність до самовизначення, саморегулювання. Як ядро, умова індивідуалізації автономізація створює для неї можливість, яка перетворюється на дійсність в процесі суспільно-трудової діяльності людини, створення власних форм життєдіяльності.

У філософії підкреслюється значення індивідуалізації. Узагальнюючи різні думки, можна наголосити, що індивідуалізація: має персональну цінність для кожної конкретної людини, бо передбачає створення людської індивідуальності; виражає основну спрямованість людської історії; є передумовою, показником, одним з факторів, що прискорюють суспільний прогрес. При цьому вважається, що для збереження та розвитку людського суспільства необхідна суспільна спрямованість індивідуалізації, у противному разі це може призвести до індивідуалізму. І навпаки, обмеження індивідуальної самостійності веде соціальну систему до однорідності та розпаду.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, у сучасних філософських дослідженнях вважається, що: індивідуальність є якістю органічної та неорганічної матерії; ступень прояву індивідуальності органічної матерії залежить від ступеня еволюції та досягає максимуму в людині, сутність якої має певні особливості; умовою прояву та реалізації сутнісних сил людини є її індивідуальність, який притаманні певні ознаки; індивідуальність є реальністю, яку можна спостерігати та фіксувати, відносно якої можливе достовірне знання; ідеї індивідуальності не суперечить концепція типології людини; особливою формою буття, за допомогою якої не тільки існує об'єктивний світ, але й відбувається розвиток природи та суспільства є індивідуалізація; людська індивідуалізація - циклічний процес, що передбачає формування, розвиток, реалізацію людської індивідуальності; основними рисами індивідуалізації є диференціація, інтеграція, централізація, специфікація, автономізація. Перспективу дослідження ми бачимо в подальшому широкому комплексному вивченні фізіологічних, соціологічних, психологічних та педагогічних аспектів індивідуалізації.

Література

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – Л. : Изд. Ленингр. Ун-та, 1968. – 39 с.
2. Всемирная энциклопедия: философия / [главный учред. и сост. А. Грицанов]. – М. : АСТ, Мн. : Харвест, Современ. литератор, 2001. – 1312 с.
3. Герт В. А. Индивидуальность и индивидуализация человека / В. А. Герт. // Педагогическое образование в России. – 2014. – № 4. – С. 209-214.
4. Глущенко Н. С. Индивидуализация как выражение природно-социального в человеке : дисс. ... канд. философских наук / Н.С. Глущенко. – Барнаул, 2006. – 167 с.
5. Кон И. С. Открытие «Я» / И. С. Кон. –М. : Политиздат, 1978. – 367 с.
6. Нескрябина О. Ф. Смысл и ценность человеческой индивидуальности : дисс. ... доктора философских наук / О. Ф. Нескрябина. – Санкт-Петербург, 1996. – 323 с.
7. Орлов В. В. Человек, мир, мировоззрение / В. В. Орлов. –М. : Мол. гвардия, 1985. – 220 с.
8. Резвицкий И. И. Личность. Индивидуальность. Общество: Проблема индивидуализации и ее социально-философский смысл / И. И. Резвицкий. –Л. : Политиздат, 1984. – 141 с.
9. Слободчиков В. И., Исаев Е. Н. Индивидуальность как встреча с собой - Другим / В. И. Слободчиков, Е. Н. Исаев. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://psychology-online.net/articles/doc-1274.html>
10. Слободчиков В. И. Индивидуальность как способ духовного бытия человека / В. И. Слободчиков. // Новые ценности образования. – 2004. – Вып. 2. – С. 3-13.
11. Философский словарь / под. ред. И. Т. Фролова. – 5-е изд. –М. : Политиздат, 1986. – 590 с.
12. Хабермас Ю. Понятие индивидуальности / Ю. Хабермас. // Вопросы философии. – 1989. – № 2. – С. 35-40.